

ACC. N:R. M. 13968: 1-9. ^{verkmästare}

Landskap: Skåne Upptecknat av: Alfred Larsson,

Härad: Skjuts ö. Vemmenhöög Adress: S. Åby

Socken: Berättat av: " "

Uppteckningsår: 1956 Född år 1888 i Skurup

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När den nya tiden kom till bygden, s. 1-9. LMF 73

ACC. N:R M. 13968: /.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Avlöningar in natura gällde, sedan långt tillbaka, huvudsakligen för herregårdarnas statfolk. Tillika med någon kontant lön, bestod ~~deras~~ deras lön av råg till bröd, fodersäd till hushållsgris, samt potatis och mjölk. Detta system höll i till fram på 1920-talet, här i Syd-skåne. Folkets behov av mjölk tillgodoses emellertid ännu.

På bondgårdarna var det huvudsakligen trösket, med "plejel", som utfördes på beting. Koston och så en viss del av den tröskade säden, utgjorde lönen. För en del av kvinnfolken, som utförde linberedning och spånad därav, räknades ersättning på liknande sätt. Sedan tröskverk, ångdrivna, kommit i allmänt bruk på 1890-talet, handtröskades i tagel, endast rågen. Detta för att kunna få "långhalm" till taken.

Den första handelsboden av betydelse i Anderslåsbygden etabli-
-des någon gång omkring 1870-talet av Josef Larsson, en västgöte, som därmed upphörde att vara ambulering "knalle". I Skurup upprättades de första handelsbodarna i anslutning till järnvägens tillkomst på 1870-talet. Som följd härav upphörde också de förut vanliga handelsresorna in till Ystad. Handelsbodarna blevo efterhand allt mera sorterade jämsides med att folk fick andra vanor och större behov. Eftersom bönderna först på hösten hade att räkna med inflytande större kontanter, -för försåld skörd-, var det vanligt att handlarna lämnade årskredit. Samma gällde också, i regel, smederna.

I

Luf 73

Skräddare, skomakare, m. fl. Men som exempel på återhållsamhet då det gällde inköp hos handlare, kan anföras att årets utgifter på en hundratunnlandsgård i S. Åby, omkring 1890 endast rörde sig om ungefär 180 kronor.

Bystämman i gammal bemärkelse torde ej på mycket länge ha brukat förekomma här på sydslätten. Äldermansgillan fortsatte dock att traditionsenligt hållas ända in i senare tid. Här i S. Åby till fram på 1920-talet. Den kista med gamla handlingar, som äldermännen årsvis turades om att förvalta, hamnade därefter, åtminstone i något fall på museum.

Den, som för Sydskånes vidkommande havt störst betydelse, med avseende på jordbruksförbättringar, torde vara den kände reformatorn Rutger Maclean på Svaneholm. Efter enskiftets genomförande i början av 1800-talet introducerade han en hel del nytt ifråga om cirkulationsbruk, mörkling, dränering, m. m. Delvis efter starkt motstånd från böndernas sida.

Omkring sekelskiftet voro bygdvägarna ofta i miserabelt skick isynnerhet under regniga perioder. Detta berodde i första hand på det underhåll, de bestodo. Sedan gammalt ålåg detta gårds- och husägarna i socknarna. Dessa voro tilldelade var sitt vägströke, som stod i proportion till egendomens storlek. Sålunda kunde en gård

hava ett vägstycke om 100-200 meter. Alla husägare, med eller utan jord, hade också någon vägbit. En tio, femton av deras vägbitar kunde stundom förekomma samlade, vardera om 3-15 meters längd. Då strängare föreskrifter angående stenkvalité och -storlek ej förekom kunde man få se en hel provkarta på material. Oftast hämtades detta från järavallarna vid kusten, men det kunde också förekomma annat material, handslagen makadam, tegelknädder, m.m. Lagningen utfördes i huvudsak en gång ärligen, under vinterhalvåret. Och den skulle vara färdig att avsyna på utsatt tid. Avsynningen förrättades av länsmanen (landsfiskalen). Dagarna innan rädde febril brådskan på vägarna. Det gällde ju att inte utföra arbetet allt för långt innan eftersom det alltid sparades mesta möjliga på materialet och det sålunda var risk för att det pålagda innan avsynningen hade hunnit försvinna i den gyttja, som alltid fanns till övermått.

Fram på 1910-talet övertogs vägarnas underhåll av häradernas vägstyrelser, och kostnaderna härför uttogos i särskild vägskatt. Från denna tid inträdde stor förändring i såväl vägarnas underhåll som deras beskaffenhet. De blevo nu enhetligt och sakkunnigt behandlade. Med alltmera utökade maskinella hjälpmedel och kontinuerlig tillsyn blevo bygdens vägar av allt bättre kvalité och farbara året runt. De gjordes också i stånd att möta den kraftiga påfrestning, som den nutida, alltmer utökade bilismen utsätter vägarna för.

ACC. N:R M. 13968:4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

4

Detta vad de vanliga makadamvägarna beträffar. De senare tillkomna permanentvägarna ha möjliggjort att kunna möta den ännu hårdare trafik, som vissa vägsträckor, isynnerhet, utsättes för.

I sammanhang med vägarna och deras behandling får också tagas med i räkningen de fordonens beskaffenhet, som trafikerade dem. Fram till omkring sekelskiftet voro alltid vagnarna försedda med smala hjulringar, 546 cm. breda. Då dessa fordon så lastades med 1000-1500 kg. kunde det omöjligt undvikas att vägbanorna blevo upplöjda och fingo djupt nerskurna hjulspår. Strax efter sekelskiftet övergick bönderna till att använda vagnar med 10 cm. breda ringar. Och efter några år blev det också i lag förbjudet att använda de smala ringarna på fordon, som trafikerade vägarna. Detta och tilltagande användning av fjäddervagnar istället för de tidigare vanliga halstervagnarna kom att få en gynsam inverkan på vägarna. Även dragarna fingo det lättare. I sammanhang med den tilltagande bilismen har efterhand de flesta av landsbygdens fordon numera försetts med gummihjul. Detta har visat sig hava mycket gynnsam effekt, vad makadamvägarnas vägbanor beträffar.

Bondgårdarna här på slätten voro allt sedan enskiftets tid traditionsenligt kringbyggda. I de flesta fall voro också byggnaderna "klinehus". Längre fram, under senare hälften av 1800-talet, då någon del tarvade förnyelse, -eller då någon gård eldhärjats-, blevo väggar-na vanligen murade av råsten. På detta gällde mangårdsbyggnader,

blevo dessa dock, i några kända fall, uppmurade av tegel. I regel behöll de någorlunda samma plan som förut och ersatte, utan större variationer, samma lokaler som tidigare. Först omkring sekelskiftet inträdde en bestämd ändring. Då revos efterhand många gårdar, helt eller delvis, som voro skröpliga och uppbyggdes som tegelbyggnader samt med inredning, som mera svarade mot tidens krav. Gårdarna utfördes ej mera helt kringbyggda utan boningshuset blev friliggande, utfört i någon modernare stil och med trädgårdsanläggning i lämpligt utförande.

Efter sekelskiftet, då ångtröskorna en tid varit i allmänt bruk försågos de flesta gårdarna med särskilda trösklängor, tillräckligt rymliga för årets gröda och som möjliggjorde tröskning, oberoende av årstid. Det gamla systemet med sädes- och halmstackar utanom gården, hade många olägenheter.

Till taktäckning hade under lång tid använts halm, (långhalm). Den brandfara, som härvid aldrig kunde elimineras, gjorde att spåntaken kommo i bruk. Redan 1870-talet försågos hus och gårdar ofta med spåntak, särskilt då det var fråga om nybyggnader. Dessa voro inte fullt så brandfarliga. På 1886- och 90-talet började tjärpapp komma till användning. Med hjälp av trekantiga ribb kunde papp läggas utanpå spåntaken. I något enstaka fall kunde det förekomma även utanpå halmtak. Detta var dock en problematisk metod.

I många fall försägs åtminstone mangårdsbyggnaden med tegeltak. Sedan en del år har eternitplattor kommit alltmera till användning och är för närvarande det mest använda takmaterialet, vad landsbyggen beträffar.

Ehuru många ändringar utförts i senare tid så finns ännu en eller annan boningslänga och många gamla hus kvar med sin ursprungliga rumsindelning. Moderniseringar ha ägt rum i alla fall. Elektriskt ljus och kraft och modern köksutrustning har tillkommit. Badrum och övrig sanitär utrustning är ej ovanlig. Allt detta kan anses hänförligt till individuell smak samt beror ej minst på generationernas värling

Före 1880-talet förekom knappast tidningar bland vanligt allmogefolk. Dittills var det nog bara herregårdarnas folk samt präster som bestodo sig denna lyx. I Skurupstrakten var det sedan huvudsakligen Skånska Dagbladet och Ystads Allehanda som efterhand blevo vanliga. I början var det oftast ett par grannar, som slog sig samman om tidningen. Detta med hänsyn till kostnaden. Fram på 1890-talet var det en och annan, som höll sig med Allers Familjjournal, en av de få veckotidningar, som vid denna tid utkommo.

De böcker, som mera allmänt förekommo före sekelskiftet, hade merändels religiöst innehåll. Och dittills var intresset bland gemene man inte stort då det gällde skönlitteratur.

ACC. N:R M. 13968:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

7

Skrivna vis-och poesiböcker voro på modet på 1890-talet, kanske tidigare. Och fotoalbum, med allt i släktväg förevigat blev vanligt i de flesta hem. Efterhand syntes de dock förlora en del av sin betydelse.

Tryckta visor i småhäften såldes på marknaderna och på 1890-talet och en del är framåt voro dessa den huvudsakliga lektyren i många drängkammare. Årligen framkom det något nytt på visornas område och somliga av dessa kunna betraktas som den tidens "schlager" och sjöngos av drängar och pigor i arbetet. Nådana voro "Elvira Madigan", "Nordlunda-mördaren" m. fl.

Något år efter sekelskiftet kommo grammofooner i bruk. En tid framåt, tills radion kunnat konkurrera ut dem, voro dessa mycket populära. Grammofonens föregångare och upphov, Edisons fonograf, kom ut och visades på marknader på 1890-talet. Som liten pojke var jag i tillfälle att höra den på Skurupsmarknad. Texten hade upptagits på en vaxrulle och avlyssnades genom en slang försedd med oronproppar. Ljudet var emellertid ytterligt svagt.

Tron på övernaturliga väsen och händelser var rätt vanlig bland dem som voro till åren komna vid sekelskiftet. Under långa vinterkvällar hade somliga mycket att förtälja om möten med varulvar, maror och mycket annat märkvärdigt. Men för dem som då växte upp kom det väl sällan att framdeles ha någon betydelse. Emellertid har jag i senare tid träffat en och annan, som för egen del bevarat tron på dessa

ACC. N:R M. 13968:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8

väsen. Bland andra en man, som med största bestämdhet kunde påstå att han för omkring tjugo år sedan, tillika med andra personer, kommit i möte med en varulv. Han sade sig också bestämt kunna utpeka vem han var då han uppträdde i människogestalt.

Väckelsemen har ej kommit att bli omfattande här på sydsjätten. Tendenser till sådant har dock någon gång visat sig. Omkring sekelskiftet verkade baptister rätt energiskt på olika platser, särskilt vid fisklägena på sydkusten. För att kunna få inträda i deras gemenskap, fingo de emellertid döpas om. På nittiotalet var jag i tillfälle att åskåda ett sådant dop. "Prästen" och "novisen", en äldre kvinna vadade ut i en torvgrav, med vatten till midjehöjd. Utan på klädsein hade de bada något vitt, en nattskjorta eller vad det kunde vara. Sedan "prästen" öst vatten över henne och läst några verser var akten över och hon hade inträtt bland de rättrogna. På 1880-talet hitkommo sändebud, "apostlar", från mormonerna i Utah. De sökte på olika platser värva proselyter. Men enligt vad jag hört berättas, intresserade de sig blott för de kvinnliga och isynnerhet de yngre av dem. Och detta berodde måhända på det förhållandet att deras "överstepräst", Brigham Young, funnit det lämpligt att i ritualen medtaga seden att åtminstone för egen del hålla ett bra tilltaget harem.

ACC. Nr M. 13968:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I hur stor utsträckning de utsända hade framgång är ej känt.
Emellertid har jag beskrivning av några fall där övertalning tyd-
-ligen räckte. En av dem, en ung lantbrukarefru från Kyrkhejdingetrak-
-ten, reste mannen ovetande, från ett olyckligt äktenskap, medtagande
sitt lilla barn. Någon kontakt med hemlandet förekom sedan aldrig.